

opgesloten Nederlandse predikant, ds. F. Guillaume, 'een derde van ons contingent Hollanders.' Enkele dagen voor de bevrijding stonden in Dachau, de *Aussenkommandos* inbegrepen, achthonderdzes-en-dertig Nederlanders ingeschreven – zijn er dus in het hoofdkamp en in de *Aussenkommandos* bij elkaar in de genoemde periode omstreeks vierhonderdtwintig Nederlandse gevangenen overleden? Dat betwijfelen wij. Op de dag van de bevrijding bevonden zich van de bijna acht-en-zestigduizend in het complex-Dachau ingeschreven gevangenen bijna een-en-dertigduizend in het hoofdkamp en ruim zeven-en-dertigduizend in de *Aussenkommandos* en wij veronderstellen dat ds. Guillaume slechts iets wist over de Nederlandse groep in het hoofdkamp die bij de bevrijding bijna vijfhonderd personen telde; in dat hoofdkamp zouden dan in de genoemde periode bijna tweehonderdvijftig Nederlandse gevangenen zijn bezweken.

★

Hoeveel Nederlanders in de *Aussenkommandos* van Dachau om het leven zijn gekomen, weten wij niet.

Er waren 'goede' en 'slechte' *Aussenkommandos* (één 'goed' *Kommando* behandelden wij al: dat van de Agfa-fabriek te München waar ca. tweehonderd Nederlandse vrouwen uit Ravensbrück moesten werken) en men kon gemakkelijk van het ene soort in het andere belanden. Floris Bakels bijvoorbeeld, begin september als *NN*-gevangene uit Natzweiler naar Dachau geëvacueerd, werd na enkele dagen eerst met ongeveer dertig andere Nederlandse *NN*'ers (en bijna vierhonderd gevangenen van andere nationaliteit) naar het *Aussenkommando*-Ottobrunn overgebracht (zie kaart X op pag. 891), 'een gemoedelijk kamp' ('er was bijna nooit *SS* te zien', 'ik heb er nooit zien slaan') waar niemand hoefde te werken, 'het leek', schrijft Bakels, 'een soort soldatentehuis'.² Vervolgens kwam hij in het *Aussenkommando*-Dautmergen terecht, 'een oord van verschrikking onder leiding van Poolse criminelen' (geëvacueerden uit de achterbuurten van Warschau, die werkten onder *Kapo*'s die Duitse misdadigers waren); er was geen waterleiding, aanvankelijk ook geen electriciteit, 'iedereen zat onder de luizen', alle *Häftlinge* leden aan

¹ F. Guillaume in *Den vijand wederstaan*, p. 295. ² F. Bakels: *Nacht-und-Nebel*, p. 204.